

TEK DUNYA ÇOK İNANÇ
DİYALOĞA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Editörler:

Mahmut Aydın & Süleyman Turan

hitabevi

HİTABEVİ YAYINLARI-6
ISBN 978-605-63667-6-5

© Hitabevi, Mayıs 2013
Tek Dünya Çok İnanç | Mahmut Aydın & Süleyman Turan

Genel Yayın Yönetmeni
Erdal Eş

Sayfa Düzeni
Hitabevi

Kapak Tasarımı
Uğur Polat

Baskı
Tarcan Matbaası
Zübeyde Hanım Mahallesi, Samyeli Sokak No: 15
İskitler-Ankara
Tel: 03123843435

Basım Tarihi Mayıs 2013

Hitabevi Basım Yayın Dağıtım /Erdal Eş
Bayındır Sk. No: 27/28
Kızılay-Çankaya -Ankara
Tel: 0312 4355566
erdales@hotmail.com

Budizm ve Dinlerarası Diyalog*

Mettanando Bhikkhu
çev. Süleyman Turan

MÖ yaklaşık 563–483 yılları arasında yaşayan Siddharta Gotama tarafından Hindistan'da kurulan Budizm, dünyanın en eski ve en büyük dinsel geleneklerinden biridir. 35 yaşında yaşadığı aydınlanma sonrasında dinin kurucusu olarak ondan, bu ismiyle değil de daha ziyade Buda, Aydınlanmış ya da *Tathagata* (the Thus-gone), yani ilerleyen ve kendi çabalarıyla Nihai Gerçekliğe giden yolu tamamlayan kişi olarak bahsedilmiştir. Buda, 80 yaşında ölmeden önce misyonu vasıtasıyla rahipler ve rahibeler topluluğu ile rahip sınıfından olmayan takipçilerden oluşan büyük bir grup meydana gelmiştir. Onun 45 yıllık liderliğinde Budizm, Kuzeydoğu Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde güçlü bir şekilde yayılmış ve öğretilerinin büyük bir bölümü, çeşitli yöresel lehçelerde ezberlenmişti.

Buda'nın ölümünden birkaç yüzyıl sonra Budizm, Asya'daki pek çok ülkede rahat bir şekilde yayılmış ve çeşitli yerel kültürlerle birleşmiş olmasına rağmen, manevi kimliğini sürdürmüştür. 300 yıl süren sözlü geleneğin aktarımından sonra Buda'nın öğretileri palmiye yaprakları üzerine yazıldı ve bu el yazmaları, sözlü geleneğin yerini aldı. Bu metinler, hem din adamları hem de sıradan insanlar için Budist pratiğinin merkezi olmuştur. Hindistan'ın çeşitli bölgelerine dağılmış olan el yazmaları, Hint alt kıtasının üzerindeki manastır merkezlerinin kütüphanelerinde toplanmış ve sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir.

MS 12. yüzyılın sonunda Budizm, Asya kültür ve medeniyetlerinde sağlam bir şekilde tesis edilmişti. Farklı kültürlerin "Budizmle-

* Mettanando Bhikkhu, "Buddhism and Interfaith Dialogue", *Global Dialogue*, 2/1 (Winter 2000), ss. 74–81.

ri" çeşitlidir. Ancak Budizm, zamanla *Tripitaka* olarak bilinir hale gelen kanonik literatürün büyük bir kısmı aracılığıyla, kimliğini dünyada muhafaza etmiştir. Literal olarak *Tipitaka*, "üç sepet" anlamına gelir, isim kanonun tarihsel gelişiminden ortaya çıkmıştır: el yazmaları toplu olarak üç sepete konulmuştur. İlk sepet, *Vinaya Pitaka*, rahip ve rahibeler için manastır hayatının kanunlarını ve ayrıca Buda'nın hayat hikâyesini içerir. İkinci sepet, *Sutta Pitaka*, uzunluklarına göre tasnif edilmiş bir şekilde Buda ve seçkin öğrencilerinin sözlerini ihtiva eder. Üçüncü sepet, *Abhidharma Pitaka*, zihnin tabiatı, beden, insan kişiliği, *karma* (eylemler) ve *nirvana* (aç gözlülük, nefret ve aldanmadan kurtuluş) gibi konular ve Budist cemaatin Hindistan'daki ilk dönemlerinin tarihi ile ilgili bilgiler ihtiva eder.

Bu makalenin amacı, Budizm'in en ortodoks okulu olduğuna inanılan Theravada Budizm'inin kanonik literatüründe bulunan dilerarası diyalog ile ilgili temel Budist doktrinlerinin arka planını incelemektir. Theravada Budizm'i sadece Sri Lanka, Tayland, Burma, Laos ve Kamboçya'daki çoğu insan tarafından yerine getirilmez. Ayrıca başka yerlerde de geniş kabul görür. Dünya üzerindeki Budistlerin sayısı, özellikle de Budist değerlerin kültürünün içine entegre edildiği Çin'de, gerçek rakamların altında ifade edilmektedir. Ayrıca Amerika, Avrupa ve (insanların din değiştirmelerini sağlamak için hiç bir misyoner çabanın gösterilmemesinin dikkat çekici olduğu) Avustralya'da Budist inanca ve Budist değerlere sempati duyanların sayısı da her geçen gün artmaktadır.

Üçlü Hazine

Budizm'in bütün okulları, her şahsın bir Buda olarak aydınlanma potansiyeline sahip olduğu noktasında hemfikirdir. "Buda" sözcüğü, bir isim değil, 6 yıllık bir ruhsal araştırmayı müteakiben keşfettiği Özgürlük Gerçeğinden sonra dinin (Budizm) kurucusuna verilen bir unvandır. Onun bulduğu gerçek, uykudan uyanmış bir adam olarak, onu farkındalığını daimi olarak değiştirdi. Bu gerçek, Sanskritçe'de *dharma* ya da Pali dilinde *dharma* (literal olarak acı çekmek/devam

ettirmek anlamında olan bu kelime daha sonradan Buda'nın öğretilerinin bütünü tasvir etmek için kullanılır olmuştur) diye isimlendirilir. Buda'nın dünyadaki misyonunun bir sonucu olarak meydana gelen rahip ve rahibeler cemaati ise *sangha* diye isimlendirilir. Buda, dharma ve sangha, birlikte üçlü hazineyi, *tiratana*yı oluşturur.

Buda, dharma ve sangha arasındaki ilişkiye, Budist geleneğinde büyük değer verilir. *Dharma*, Buda'nın keşfettiği nihai gerçektir. Bununla birlikte Buda, aynı zamanda sığındığı dharmayı keşfettiği için Buda olmuştur. Sangha, Buda'nın öğretileri vasıtasıyla doğmuştur. Sangha, dünyada dharmayı devam ettirir ve Buda'nın dünyada tanınmasını sağlar. Böylece o, gelecekte yeni Budalar yaratmanın yolunu açar. Bir Budist, hususi olarak yalnızca Buda'ya ya da dharmaya sığınmaz, aksine ibadetin en üstün ayrılmaz bütünü olarak üçlü cevherin her bir üyesine sığınır. Üçlü cevherin dünyada yükselmesi, bütün insanlık için bir büyük müşterek şans olarak görülür.

Buda'ya göre kozmos, yaratıcı bir Tanrı'nın işi değildir. Bunun yerine o, sınırsız sayıda dünya sistemlerinden (*loka-dhatu*) oluşmaktadır. Her bir dünya sistemi, geniş kozmik yaşam dönüşü esnasında birbiri ardına devam eden iki safhaya, genişleme ve daralmaya, sahiptir. Her bir sistem, içerisinde kendi yaptıkları eylemlere (*karma*) bağlı olarak yaşadıkları sonsuz doğum ve ölüm turları esnasında insanların alıkoyuldukları (bazısı mutlu bazısı acı içerisinde) pek çok âlem ve varlık halinden oluşmaktadır. Zaman zaman dünya sistemi geliştikçe kabiliyetli olan birisi aydınlanmış ve kişiyi bu sonsuz doğum ve ölüm çemberlerinden özgür kılan bilgi bütünü olan *dharmayı* bulmuş olabilir. Böyle bir kişi, *pacceka-buddha* yani "kendi başına Buda" olarak bilinir.

Bazı aydınlanmış erkekler (hemen hemen bütün Budistler aydınlanmanın en üst aşamasının yalnızca erkekler için ayrıldığına inanmaktadır), daha yetenekli olur. Öyle ki onlar kendilerini özgürlüğe kavuşturduktan sonra bunu öğretebilir ve özgürlüğe ulaşmada diğerlerine yardım etmek için bir dinsel pratik sistemi kurabilirler.

Böyle bir kişi, *sama-sam-buddha* ya da "tamamen aydınlanmış Buda" olarak isimlendirilir. Tarihsel Buda yani Siddhattha Gotama, uzunca süren bir dönem boyunca tamamen aydınlanmış dördüncü Buda'ydı. Ondan önce dünyanın kendilerini unuttuğu tamamen aydınlanmış üç Buda daha vardı. Dünyanın sonunda beşinci ve son Buda, Lord Metteyya aydınlanacak ve dünya ateşle yok olmadan önce çoğu insanı kurtararak manevi yolu restore edecektir.

Budizm'in çoğu okulu, her canlının günün birinde aydınlanma potansiyeline sahip olduğuna inanır. Bununla birlikte bir kimse için aydınlanmanın son aşamasına ulaşmak, son derece uzun bir süre alır ve sayısız yeniden doğuşlar gerektirir. Sadece birkaç kişi en iyi şekilde Budalığı kazanabilir. Bu, Budizm'in farklı mezhepleri arasındaki küçük çatışmanın bir kaynağıdır. Theravada okulu, nihai özgürlüğün üç seviyesi olduğu şeklindeki ortodoks görüşü sürdürür: Budalardan (*arahant*) birinin aydınlanmış öğrencisi olarak, kendi başına bir Buda (*pacceka-buddha*) olarak ve tamamen aydınlanmış Buda (*sama-sam-buddha* veya *Tathagata*) olarak. Bütün insanlar arzuladıkları yeri seçme hakkına sahiptir. MÖ yaklaşık 1. yüzyılda gelişen ve Budizm'in en büyük ve en popüler okulu olan Mahayana Budizm'i bir mümkün seviyenin, tamamen aydınlanmış Buda seviyesi olduğu ve herkesin Siddhattha Gotama'nın kendisi gibi olmak için kararlı olması gerektiği görüşünü sürdürür.

Dharma: Buda'nın Öğretisi

Tathagata, dünyada ortaya çıksın ya da çıkmasın dharma, gerçekte daima varlığını sürdürür...(Anguttaranikaya I: 286)

Görülmesi çok güç ve zor, anlaşılması adeta imkansız... Bu bilgiyi hiç kimseye yayamayacağım (Vinaya I:5)

Tüm Budist gelenekleri, Buda'nın aydınlandığı zaman (onlar için anlaşılmasının çok zor olduğunu hissederek) bulduğu şeyi diğerlerine öğretme hususunda tereddüt ettiğinde hemfikirdir. Dünyanın yararı için Buda'dan misyonunu başlatmasını isteyen, yüksek göksel krallıktaki en büyük tanrılardan biri olan Lord Sahampati idi. Budizm, Hin-

distan'da mütevazı bir başlangıç yaptı. Bütün insanlık için bir kurtuluş doktrini sunmaktan ziyade, toplumdaki belirli bir gruba muayyen bir bilgi biçimi yayan asketik bir hareket olarak yavaşça yayıldı. Açıkça ifade edecek olursak *dharmayı*, herkesin anlaması amaçlanmamıştır. Yalnızca dünya nüfusunun bir azınlığı tarafından mesajın değeri takdir edilmiştir.

Başlangıç safhasında Budizm'i bir din olarak isimlendirmek oldukça zordur. Çünkü bu safhada o, öğrenme ve eğitmeyle ilgilenmiş, ancak daha sonraki safhalarda belirli bir inanç ve ritüel sistemi olmuştur. Şimdi bile çoğu uzman, Buda'nın orijinal mesajını bir ibadet ve inanç sisteminden ziyade öğrenme ve öğretme ile ilgili bir mesele olarak görmektedir. Bu izlenim, Buda'nın, kendisini insanlık arasındaki bir kurtarıcı ya da otorite olarak değil, bir işaret direği, "yolu gösteren biri" olarak tasvir etmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası Buda'yı ya da onun öğretisini reddetmek Budizm'de günah değildir. Bunun yerine *dharma*, tecrübe etmek ve kendisi için karar vermek üzere her hangi bir kimseye sunulur. Buda'nın *dharmasını* takip eden kişinin günahı bağışlanmamıştır ya da cennete girişi garanti edilmiştir. Aslında Buda, zengin ya da fakir, kadın ya da erkek, din adamı ya da halk herkesin eşit olduğunu vurgulamıştır; öyle ki dünyada mutluluğu elde etmede ya da acı çekmede herkes eşit şansa sahiptir.

Dharma'nın Budizm'deki statüsü de eşsizdir. Buda tarafından bulunmasına ve yayılmasına rağmen Buda, kendisinden önceki Budaların yaptığı, sonra gelecek olanların da yapacağı üzere kendisinin bile *dharmaya* sığındığı bildirmiştir. Bütün Budalar tarafından öğretilen ve takip edilen *dharma* bütünü aynıdır. Ebedi ve ezelidir, zamansızdır ve kişisel gerçekleştirilmeye bağlıdır. *Dharma*, çoğu kez becerikli bir doktorun hastalarına yazdığı ilaca benzetilmektedir. İnsanların farklı hastalıklardan acı çekmeleri hasebiyle *dharmanın* ilacı kişiden kişiye değişmekle birlikte bütün acının temel sebebi, en önemli formları hırs, nefret ve aldanma olan *zihni* kirlenmedir.

Buda da öğretisinin bütününü bir ağacın bileşenlerine benzetmektedir: yapraklar, dallar, dış kabuk, iç kabuk ve ağacın özü. Yapraklar ve küçük dallar, küçük seremonilerdir; kabuk, meditasyon; ağacın özü/merkezi ise özgürlüktür.

Özgürlüğe sevkeden (yani kişiyi acı ve ızdıraptan kurtaran) uygulama/pratik, Budizm'de özel bir terimle ifade edilir: Orta Yol. Bu terimin anlamı, çoğu insan tarafından çile ile aşırı zevk arasındaki bir orta yol şeklinde yanlış anlaşılmıştır. Fakat "Orta Yol", iki aşırılık arasındaki yol değildir; ruhsal uyanışa götüren yoldur. Doğru bir yaşam biçimini, ahlaklılığı ve meditasyon uygulamasını içine alır. Bunlar hep birlikte hoşnutsuzluk ya da acının üç sebebi olan hırs, nefret ve aldanmayı kökünden söküp atabilir.

Orta Yol, 'Soylu Sekiz Dilimli Yol' (aydınlanmaya götüren sekiz yetinin gelişimsel süreci) diye de isimlendirilir. Şöyle ki:

1. Doğru görüş
2. Doğru düşünce
3. Doğru söz
4. Doğru davranış
5. Doğru yaşam biçimi
6. Doğru çaba
7. Doğru dikkat
8. Doğru yoğunlaşma

Ölmeden önce Buda, Budist cemaatinin başına kendisinin yerine geçmesi için hiç kimseyi tayin etmedi. Sadece *dharma*, onun takipçilerinin yol göstericisi olarak kalacaktır. Bu yüzden bir kimse, her hangi bir sosyal ya da kişisel otorite aracılığıyla değil de *dharmanın* tatbi-kindeki öznel tecrübesi vasıtasıyla Nihai Gerçekliğe dair bir anlayış kazanır.

Varlığa Yaklaşımlar

Budist gerçeklik algısı, neden-sonuç arasındaki ilişkiye dayanır. Nesnel, nedenler olmaksızın meydana gelemez. Bütün insanlar

kendi hareketlerinden sorumludur ve kendi eylemlerinin meyvelerini toplarlar.

Budist metinlerini okuyan çoğu Batılı, Budizm'i bir din olarak değil, Hint felsefesinin bir okulu olarak düşünür. Buda, dinleyicilerine bütün ruhsal ve felsefi meseleler hakkında şüpheci ve agnostik olmayı öğrettiği için bu şaşırtıcı değildir. Meşhur bir söz, zamanının çeşitli ruhsal öğretmenlerinin doktrinsel muhalefetine yönelik Buda'nın tutumunu şöyle betimler:

Bir kimse, söylenti, gelenek, dedikodu, bir metnin otoritesi, mantık, felsefi analiz, faraziye, olasılık, ya da konuşanı öğretmenim olan bir fikir tarafından yönlendirilmemelidir. [Hakikat], bir kimsenin iyi ya da kötü, faydalı ya da zararlı, değerli egzersiz ya da değersiz egzersiz nedire yönelik kendi ruhsal tecrübesi vasıtasıyla kanıtlanmalıdır. (Anguttaranikaya I: 189)

Buda'ya göre özgürlüğü/kurtuluşu elde etme, bir kimseyi Budizm'e çevirmek değildir. O, kişinin tecrübesidir; (*nirvanaya* ulaştırılan) dini kimliği değildir. Bir kimse, Budist olarak anılmaksızın Budizm'i pratik olarak yerine getirebilir ve Nihai Gerçekliğe giriş hakkına sahip olabilir. Hakikat, (kendiliğinden ı ışık saçan ve mutluluk dolu olan) zihnin saf tabiatında kökleşmiştir. Aksine zihin, hırs, nefret ve aldanma tarafından kirletildiğinde acıya ve tatminsizliğe yönelir.

Budistler, bütün canlı varlıklara değer verirler. Bununla birlikte insan olarak doğmak ve Budizm'e rastlamak nadir olan bir şey olduğu için insan hayatına özellikle değer verilir. İnsan olarak doğma şansı çok az olduğu için birkaç yaşamda sadece bir kez olabilir. (Bu durum), denizin uçsuz bucaksız yüzeyinde yüzen ağaçtan yapılmış bir halka sayesinde tesadüfen kafasını başarılı bir şekilde dışarı çıkaran okyanustaki kör kaplumbağanın olasılığı ile eşit görülmüştür.

Bu metafor, genellikle Budistlerin talihleriyle gurur duymalarını sağlar. Bununla beraber Buda, müritlerine Budist olmanın ölümden sonra cenneti kazanmak için diğer insanlar üzerinde kendilerine bir ayrıcalık sağlamadığını belirtmişti. İnsanlar, kendi eylemlerinin so-

nucu olarak ödüllendirilir ya da cezalandırılır. "İnsan, fiillerinin mirasçısıdır; her ne yaparsa yaptıklarının meyvelerini/karşılığını görecektir." Buda'nın bu öğretisi, 'Karma Yasası' olarak bilinir.

Buda, hiç kimseden kendisinin müridi olmasını ya da bir Budist olmak için kendi inancını terk etmesini istememiştir. Bu yüzden, kendileri için uygun olan şeyi düşünmek dinleyicilerinin sorumluluğudur. "Çiftliğine su kanalı açan çiftçi ve oklarını doğrultan bir okçu gibi akıllı kişi, kendisini yetiştirir." Budist özgürlük arayışının kalbinin kişisel motivasyon ve kişisel itaat üzerine dayandığını söylemek yanlış olmaz.

Manastır Topluluğu

Çok sayıda insanın yararı ve mutluluğu için, dün için aynı yere seyahat etmelisin. Onlara başlangıçta, ortada ve sonda güzel olan *dharma*dan söz et. Hala zihinlerinde çok az pislik olan insanlar vardır. Onu (*dharma*) dinlemeksizin onlar, ilerleme fırsatını kaybedeceklerdir. (*Vinaya* I: 21)

Buda'nın ilk mürit grubuna öğrettiği yukarıdaki pasaj olmasaydı Budizm, dünyada bilinmeyecekti. Buda, misyonu çok başarılı olduğu ve onun takipçileri günden güne arttığı için onların yaşacakları ve uyum içerisinde yerine getirecekleri bir takım manastır kuralları belirlemek zorunda kaldı. Budist manastır topluluğu (*sangha*), evlenmeme, sade yaşam, kardeşlik, dürüstlük ve kişisel sorumluluk gibi müşterek değerler üzerine kurulmuştur. Her bir topluluğun üyesi, kendi kendini motive etmek ve özgürlüğe ulaşmada üye arkadaşlarını desteklemek için teşvik edilir. Hıristiyan dinsel tarikatlarının üyelerinin aksine Budist keşiş ve rahibeleri, itaat için ant içmezler. Kadın ya da erkek herkes, hiç kimsenin engel olamayacağı kendi özgür iradelerine sahiptir. Bununla birlikte Budist keşiş ve rahibeleri, topluluktaki üstatlarına çok büyük saygı duyarlar. *Vinaya* olarak bilinen manastır hareketin kanunları, Budist rahipleri bir arada tutmuş ve onları dünyadaki yaşayan en eski dini topluluk yapmıştır.

Budist kanonunun hiçbir yerinde Buda, takipçilerine diğer dinsel gelenekleri çalışmayı yasaklamaz. Kanonun çeşitli bölümleri Bu-

dist rahiplerin ve rahibelerin diğer geleneklerle diyalogla aktif olarak ilgilendiklerini doğrular. Rahiplerin, yiyeceklerini diğer inanç mensuplarıyla paylaşmalarına ve misafirperverlik göstermelerine müsaade edilmiştir. Zihnin tabiatı ve beşer durumunun realitesi hakkındaki görüşme ve tartışmalar, kanondaki sıkça rastlanan konulardır. *Brahmajalasutta*'da tasvir edilen manzara, bize Buda ve onun müritlerinin başka bir asketik grupla seyahat ettiklerini ve halka açık bir mekanda geceyi birlikte geçirdiklerini anlatır.

Dikkatlilik ve Yanlılık

Budizm'in çoğu okulunda meditasyon, özgürlük için zaruridir. Bu, Budist meditasyonu için temel esas olarak kabul edilen Dört Dikkatlilik Temeli doktrininde (*Mahasaipatthanasutta*) tasdik edilir. Bu söylemde Buda, rahiplerine beden, duygunun, zihnin ve düşüncenin farkındalığını sürdürmenin önemini anlatır. O, dikkatliliğe dair bu kombinasyonun özgürlüğe götüren tek yol olduğunu ifade eder. Bununla birlikte bireyin kabiliyetine göre kaçınılmaz bir farklılık söz konusudur. Bazı insanlar onu hemen elde edebilir. Bazısının onu kazanması ise yedi gün, yedi hafta hatta yedi ay sürebilir; ancak en uzununu yedi yıldır.

Theravada Budizm'inde bu *sutta*, meditasyon eğitimi için ana referanstır. Hıristiyanlık ve İslam'ın aksine Buda'ya göre özgürlük, ölümden sonra değil, yaşamda kazanılmak zorundadır ve bir kimse'nin inancından ziyade çabalarına bağlıdır. Meditasyon merkezinin/odağının yönü, harici değil; meditasyon yapanın beden ve zihni-ne doğru dahilidir.

Brahmajalasutta'da Uzun Söylevler kitabındaki ilk söylevde Buda, dünya ve birey hakkındaki yanlış görüşleri 62 sınıfa ayırır. O, bu tipolojinin bütün metafizik düşünce okulları ile şu anda mevcut ya da ileride mevcut olacak dini pratiklere dair evrensel bir sınıflama olduğunu iddia eder. Bütün yanlış görüşler aynı şekilde ele alınmamıştır. Görelilik, Buda'nın sınıflama sisteminin daima temelini oluşturur. İlginç olarak gerçekliğe dair benzer görüşler, felsefi analizlerden, bir

kimsenin geçmiş yaşamlarını hatırlamasından ya da meditasyonda ulaşılan tecrübelerden elde edilebilir. Felsefi analizlerden kaynaklanan (gerçekliğe dair görüşler), en aşağı olarak tasnif edilmiştir. Oysa meditasyon tecrübesinden kaynaklananlar en üstün kabul edilir.

Buda'ya göre yanlış görüşler, sadece insanlar tarafından değil, aynı zamanda her şeyin yaratıcının kendisi olduğuna inanmakla aldanan tanrı Brahma tarafından da benimsenmiştir. Brahma, kendisini en üstün yaratıcı, yaratılmamış İlk Sebep olarak yanlış anlamıştır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi Monoteist inançlar, Budistlerin yanlış olduğuna inandığı üstün bir yaratıcıya inanç temeline dayanır. Bu yanlışlık kategorisi, bu yanlışlığı işleyenleri acıklı bir yeniden doğuşa götürmez; o, tüm gerçekliğe dair algılamayı tam olarak sunmada başarısız olduğu için yanlış bir görüştür. Sadece aydınlanmış olanlar doğru görüşe sahiptir. Fakat bir kimse kendini Budist olarak isimlendirirse bile şayet zihninde hırs, nefret ve aldanmadan kurtulmadiysa doğru görüşe sahip olamaz.

62 yanlış görüş arasında Nihilizm, inanan kimsenin tüm ahlaki prensipleri inkâr etmesine neden olduğu ve çok kötü durumlara yol açtığı için Buda tarafından en çok kınanan görüştür. Budistlerce bir diğer yanlış görüşe göre, benzer bir şekilde daimi öze inananlar (*permanent self*), ahlaklılığı destekleyebilir. Ancak Tanrılarıyla ebedi bir yaşama ödüllendirilmeye karşı çıkarak günah işlerlerse ebedi ve ezeli lanet korkusu içinde yaşayabilirler. Fakat Budistler için ebedi ve ezeli olan hiçbir cennet ya da cehennem yoktur. Bu dünyadaki ya da tüm kâinattaki hiçbir şey sonsuz değildir, hiçbir şey daimi değildir. Bütün eylemler, beden tarafından işlenir, konuşma ve düşünme değişime tabidir. Dolayısıyla ne ölümden sonra her hangi bir kimse için cennette *daimi* bir ödülde ne de günahkârlar için cehennemde devamlı bir cezadan söz edilemez. Bununla birlikte Budistler, cennet âlemleri, Araf ve öldükten sonra insanların *geçici olarak* içine çekildikleri yaşam ikametgâhlarına inanırlar.

Yine *Brahmajalasutta*'da Buda, müritlerine kendisini, *dharmayı* ya da *sanghayı* eleştiren birini işittiklerinde kızmamalarını öğretmiştir. Aynı şekilde bir kimse Buda, *dharmayı* ya da *sanghayı* övdüğünde onların gururlanmamaları gerekir. Aksine onların hem eleştiri hem de övgüyü ağırbaşlı ve doğru bir şekilde düşünmeleri gerekir. Şayet onlar onu (övgü ya da eleştiriyi) yanlış bulurlarsa düzeltmelidir.

Buda'nın yeniden keşfettiği gerçek ebedi ve değişmez olmasına rağmen, onun öğretisinin bütünü ve dünyadaki-mevcut din, kâinataki diğer her şey gibi sonsuz değildir. Buda'nın fiziksel varlığı, dini, kurduğu rahipler ve rahibeler topluluğu, bozulmaya mahkûmdur. Onun öğretisi, bozulacaktır ve sonuçta ortadan kaybolacak ve dünyadakiler tarafından unutulacaktır. Buda, öğretisinin merkezinin kendisinin ölümünden 500 yıl sonra ortadan kaybolacağı ve yavaş yavaş heterodoks ve yanlış bir öğretinin ortaya çıkacağı öngörüsünde bulunmuştur. *Sangha* da bozulacaktır; rahipler ve rahibeler sıradan insanlar gibi yaşayacak ve evlenmeme yeminlerini artık tutmayacaklardır.

Şefkat Dolu Sevgi

Budizm'de İngilizce sevgi kelimesini karşılayan geniş bir teknik terimler yelpazesi mevcuttur. Bu terimlerin çoğu egoizmle ve kendine bağlılıkla ilgili oldukları için negatif anlamlara sahiptir. Bununla birlikte Buda, *metta* (ya da anne babanın çocuğuna olan saf ve karşılıksız olan sevgisine benzer bir sevgi) diye isimlendirilen bir sevki şekli tarif eder. Böyle sevgi, doğaldır ve farkındalığın daha üst seviyelerine götürebilir.

Şefkat dolu sevgi geliştirme, Buda'nın Pali kanonundaki en yaygın öğretilerinden biridir. Buda'nın bize söylediğine göre bu tarz bir sevginin kendiliğinden ortaya çıkması, bireydeki büyük bir erdemdir. Bununla beraber Buda, bütün varlıkların her zaman mutluluğu için takipçilerini gece gündüz bu fazileti geliştirmeye teşvik eder. Şefkat dolu sevgi, nefsi ya da kişisel düşkünlük içermediği için diğer sevgi türlerinden farklıdır. Bu sevginin ötekilerin mutluluğu üzerinde

odaklaşan özverili durumu, diğer insanları karşılıksız memnun etmek için bir kimseyi harekete geçirir. O, bir annenin bebeğini ilk defa görür görmez kalbinde hissettiği sevgi duygusudur. Budistler için bir kimse, hepimizin paylaştığı ölümlülük, hastalık, belirsizlik ve bozulma gibi müşterek alinyazısı anlayışıyla birlikte bu soylu merhametlilik duygusunu geliştirmelidir. Şefkat dolu sevgi vasıtasıyla bir Budist, dünyanın geri kalanıyla bağlantısının ve onlara olan sorumluluğunun farkına varır. Böylece o (bu tarz sevgi), diğer inançlardan erkek ve kız kardeşlere yaşam diyalogu için bir temel olarak hizmet edebilir.

Başlangıç ve Son ile İlgili Budist Öğreti

Budist Pali kanonu, kâinatın ne zaman ve nasıl meydana geldiğine dair hiçbir ifade içermez. Bununla birlikte bir *suttada* Buda, dünyamızın başlangıçta büyük bir su kütlesi olduğunu ifade eder. Kozmosun bir tarafından diğerine uçan cinsiyeti olmayan semavi varlıklar, suyun yüzeyinde yüzen "hoş kokulu dünya" diye isimlendirilen belirli bir maddenin kokusuyla cezp edilmiştir. Kitabı Mukaddes'in Tekvin kitabındaki yaratılış hikayesi gibi düşünün Budist versiyonu da yemeye başlar. Onu tattıktan sonra semavi varlıklar, uçma kabiliyetlerini kaybetmiş ve dünyaya hapsedilmişlerdir. Bir düşünüş diğerine yol açmıştır ve bu başlangıçta mevcut olan semavi varlıklar daha ileri bozulma aşamaları esnasında erkek ve dişi cinsler, ırklar, yaşam sivilizasyonları ve koloniler şeklinde değişime uğramıştır (*Aggannasutta*).

Eskatolojiye gelince, Buda, dünyanın sonu hakkında hiçbir tahminde bulunmaz. Bununla birlikte bir *suttada* o, sosyal bir bozulma, kaos ve ahlaki bozulma sonucu ortaya çıkacak bir katliam tahmininde bulunur. Toplumsal şiddetteki artış, nihayet yedi gün sürecek topyekûn bir savaş durumuna yol açacaktır. Savaşın sonunda hayatta kalanlar, şiddetin her türlüşünden nefret eden başka bir medeniyet başlatacaktır. Bu, ahlaki ve manevi değerleri dünyaya tekrar geri getirecektir. Yenidünya düzeni, insanoğlunu başka bir düşünüşe yol açan manevi ve fiziksel bir rotaya sokacaktır. Ancak beşinci Buda, Metteya'nın aydınlanmasıyla dünya kurtarılacaktır. Onun dini, dün-

yanın sonuna kadar devam edecek ve gezegen, gökyüzündeki yedi güneş tarafından yakıp yok edilerek bir sona ulaşmadan önce çoğu insan kurtulacaktır (*Cakkavattisihanadasutta*).

Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman teologlar, yaratılış ve eskatoloji ile ilgili bu tür Budist hikayelerle kendi inançlarındaki hikayeler arasındaki benzerlikleri kolaylıkla keşfedecektir.

Budist Tanrı Anlayışı

Çoğu Budist, üstün bir yaratıcı Tanrı'nın varlığını şiddetli bir şekilde inkâr eder. Fakat bu, Budizm'in Tanrı düşüncesinden büsbütün yoksun olduğu anlamına gelmez. Budistlerin gökte yaşayan, yarattıklarına sevgi ve ilgi ile bakan, dünyayı yaratan, iyileri mükâfâtlandırıp kötülerini cezalandıran, insanların dualarını dinleyen ve yardım taleplerine cevap veren özel bir Tanrıya inanmadıklarını söylemek daha doğrudur. Bir Budist için Tanrı, şahsiyet, cinsiyet ve kimlikten yoksundur, soyuttur, bütün fenomenlerden ayrıdır ve düşünceyle ulaşılamaz.

İlk sebep ya da her şeyin kökeninin ne olduğuna dair meydan okunduklarında Budistler, genellikle Pali kanonundaki literal olarak "böylelik" anlamına gelen *tathata* sözcüğüne atıfta bulunarak cevap verirler. Bu, "o, bunun gibidir" ya da "eşyanın tabiatı bunun gibidir" ifadesinin diğer bir şeklidir. Budistler, ayrıca *dharma* kelimesinin tam soyut hali olan ve bazen "tabiat/mizaç" şeklinde çevrilen diğer bir sözcük *dharmatayı* da kullanabilirler. Budistlerin Tanrı'nın bazı formlarına inandıklarını söylemek yanlış değildir. Ancak Budizm'deki Tanrı fikri, hususî değildir. Bütün evrenin yaratılışı ve yok edilışinden, eşyanın bulunduğu şekilde devam etmesinden sorumlu olan ve bütün evreni yöneten nedensellik halkasını sürdüren "Tanrı", bağımlı meydana gelme [Dependence Origination] (*paticca-samuppada*)¹ olarak bilinir.

¹ *Paticca-samuppada* ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. www.humboldt.edu/~wh1/6.Buddhism.OV/6.Paticca.html, www.bswa.org/modules/icontent/index.php?page=65 (ç.n.).

Budist anlayışa göre Tanrı, bizde ve çevremizde meydana gelen bütün değişikliklerin arkasındaki dinamik güçtür. Tanrı, gördüğümüz, işittiğimiz ve algıladığımız her şeyin varlığının kaynağıdır. Dahası Tanrı, her şeyin yaratıcısı, her şeyin devam ettiricisi ve herhangi bir kimse ya da herhangi bir şeyin tarafını tutmayan tarafsız prensiptir. Budist Tanrısı, her birimizde yaşam sürer; aynı şekilde biz, Tanrıdan bir parçayız.

*Tathata'nın*² bu tarafsız, kişilikdışı ve soyut tanrısı, Budistler ve monotesitler arasındaki diyalog için iyi bir zemin olabilir. Bu temel ilk prensip üzerine dayanan böyle bir diyalogun faydaları, (gerçekleştirilebilir en üstün ruhsal alını yazısı ilgili olarak) kendimizi daha iyi algılamamıza yol açacaktır.

² İngilizce'ye "thusness" ya da "suchness" şeklinde aktarılan Sanskritçe *tathata* sözcüğü, "nihai gerçekliğin değişmeyen yarası" ve "değişen ilişkilerde kendini gösteren nihai gerçekliğin bilgeliği" şeklinde anlaşılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Tadeusz Sukorupski, "Tathata", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, Thomson & Gale, Michigan 2005, XIII, 9019 (ç.n.).